Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 112 1991

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet, Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-87666-05-07
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1992

diktning. Därjämte ges ett underlag för nya tolkningar av Södergrans lyrik till olika språk. Det av Svenska litteratursällskapet i Finland utgivna verket skall omfatta tre band; band I omfattar Edith Södergrans dikter och aforismer, band II skall rymma kommentarer till de litterära texterna samt Södergrans diktöversättningar och band III breven jämte kommentarer till dessa. Editionen av dikterna i *Samlade skrifter* skiljer sig avsevärt från Gunnar Tideströms utgåva *Samlade dikter* (1949), som har legat till grund för alla senare utgåvor. Södergrans i huvudsak tysskspråkiga ungdomspoesi från det s. k. vaxdukshäftet gavs ut av Olof Enckell 1961 under titeln *Edith Södergrans dikter 1907–09.* Denna ungdomsdiktning har nu i den första volymen förts till avdelning II, medan avdelning I således omfattar diktningen efter 1909.

Någon komplettering har inte gjorts inom samlingarna, heller inte i Septemberlyran, där dock Södergrans egna dateringar av dikterna tagits med. Tideström omredigerade innehållet i Septemberlyran kronologiskt och återinförde överhuvud i samlingarna det mesta av det av förlaget uteslutna materialet. En dylik radikal förändring av diktsamlingarnas ursprungliga gestalt har nu befunnits olämplig. Genom att originalutgåvorna utgör grunden för texteditionen blir Edith Södergrans diktsamlingar tillgängliga väsentligen så som de förelåg för de samtida läsarna.

Ulf Wittrock

Birgit Marschall: *Reisen und Regieren. Die Nordlandfahrten Kaiser Wilhelms II.* Ernst Kabel Verlag, Hamburg 1991.

Birgit Marschalls bok är en överarbetad version av hennes vid Goethe-universitetet i Frankfurt am Main i juli 1990 antagna dissertation. Hennes lärare här vid den filologiska fakulteten var Klaus von See som sörjt för att Birgit Marschalls studie förutom i Schriften des Deutschen Schiffartsmuseums också föreligger i en licensutgåva på Carl Winter Universitätsverlag i den av von See själv redigerade sviten Skandinavistische Arbeiten (Band 9). Boken är livfullt skriven och bygger på omfattande arkivstudier och vidsträckt beläsenhet inom skilda discipliner.

Inom forskningen har Wilhelm II:s »Nordlandfahrten» inte förut fokuserats; de har betraktats som rena rekreationsfärder. »Wilhelm II. aber begriff Reisen und Regieren gleichsam als festgefügte Einheit. Die Nordlandfahrten sind gerade deshalb als Untersuchungsgegenstand von eminenter Bedeutung, weil sie erneut die Frage nach dem '*persönlichen Regiment*' Wilhelms II. zur Diskussion stellen.» Birgit Marschall menar att kejsarens färder ger en spegelbild av den wilhelminska tiden; hans yacht Hohenzollern var en mikrokosm där den impulsive kejsaren gav fritt spelrum åt sina ingivelser. Under ett kvartsekel styrde hans yacht varje sommar för några veckor till skandinaviska hamnar, framför allt i Norge, med ett illustert »Männergesellschaft» ombord, övervägande sammansatt av militärer och »Schöngeistern».

Kejsar Wilhelms Norgefärder hade snart nog en tysk turistström till följd i dennes kölvatten. Paul Güssfeldt, professor och forskningsresande, som var den ende av kejsarens gäster som kom att följa med på alla de 26 turerna, publicerade 1892 praktverket Kaiser Wilhelm's II. Reisen nach Norwegen in den jahren 1889 bis 1892. Den svensk-norska unionskonflikten 1895 förlänade resorna till Skandinavien större politisk betydelse än förut. I kapitlet Die politische Dimension der Nordlandfahrten nyanserar Birgit Marschall Folke Lindbergs och andras bild av Wilhelm II:s ställningstaganden vid konflikten i fråga. Hon utnyttjar härvid dennes »Intimus» Philipp Eulenburgs korrespondens och postumt publicerade Erinnerungen; det var f. ö. furst Eulenburg som ytterligare underblåst kejsarens germanska svärmeri som vid hans besök i Stockholm 1888 kommit honom att tycka sig försatt »in der Zeit von Erik, Hokan und Fritjof» (brev till Eulenburg). Förhöll sig kejsaren nog så avvaktande och försiktig under unionskonflikten utvecklade han likväl inför kronprins Gustaf hur hela hans diktan och traktan inom politiken var inriktade därpå, »die germanischen Stämme auf der Welt – speziell in Europa, fester zusammen zu schliessen und zu führen um uns so sicherer gegen slavisch-czechische Invasion zu decken, welche uns Alle in höchster Masse bedrüht.» Kronprins Gustaf förblev vid svenska hovet kejsarens främste samtalspartner; »dies hängt damit zusammen, dass der Kaiser mentalitätsmässig der willenstarken, energischen Gustaf den schwedischen König vorzog», resonerar Birgit Marschall. Följd av en eskader uppsökte Wilhelm II i juli 1905 Oscar II i Gävle, varvid kardinalfrågan var den norska tronföljden.

Eulenburg vantrivdes ombord på Hohenzollern där militärerna hade överhand över »de finare bildade elementen» som han uttryckte det. Också gentemot kejsaren själv kom han efterhand att förhålla sig negativ. »Die Objektivität ist völlig verloren, die Subjektivität reitet auf einem beissenden und stampfenden Rosse – der Widerspruch in seinen eigenen Auslassungen feiert täglich Triumphe», vittnar Eulenburg i brev till Reinhold von Bülow i juli 1903. Intresset för den gamla vikingatiden hade utgjort ett förenande band mellan honom och kejsaren. 1892 förelåg i ett praktband Eulenburgs Skaldengesänge, där kejsaren framför allt anammade balladen om kung Hokans och Haralds vänskap. »Da ritt die Treue just in der Mitten/Zwischen Hokan und Harald.» Balladerna tonsattes och föredrogs emellanåt från teaterscenen på samma vis, kan man tillfoga, som flera av Oscar II:s till tyska översatta visor, Vallflickan i Mora osv. Till Wilhelm II har brukat attribueras Sang an Ägir, en trestrofig romans, uruppförd 9 juni 1894 vid en hovkonsert i Potsdam. Vid ett nytt framförande i november framhöll en kritiker hur sången visade »[die] unbefangene Frische und klare Initiative, die als Haupteigenschaften das ganze Thun des hochbegabten jungen Monarchen kennzeichnet.»

Birgit Marschalls ämnesval var ett lyckokast och hennes bok har stort läsvärde. Jämförd med Oscar II, »skaldernas konung» (Germund Michanek), som rentav slöt Björnson till sitt bröst, ter sig Wilhelm II skäligen illitterat. Skönandarna ombord på Hohenzollern var överlag dilettanter inom konst, littera-

tur och musik. Kejsarens naiva entusiasm över Tegnérs Fritjofs saga, som i Mohnikes tolkning 1826 utvecklats till »Gemeingut des deutschen Volkes» (Detlef Brennecke), hade som följd hans engagemang för resandet av den 22 meter höga Fritjofstatyn vid Sognefjord och Kung Bele-skulpturen i Balesund, mastodontiska manifestationer av germanskt svärmeri.

Ulf Wittrock

Levande möte. Vilhelm Ekelunds Emersontolkningar med inledning och kommentar av Claes Schaar. Ellerströms förlag 1990.

Vilhelm Ekelund var filolog i den utväljande, passionerade meningen av ordet. I sitt förhållande fr. a. till det grekiska språket var han bokstavligen en *ordälskare.* Därför avvisade han – inspirerad av Nietzsche – den positivistiska vetenskapens stränga krav på akribi såsom »sågspånshjärnornas uttryck», helt väsensskild från »en tolkningskonst af andes blod». Ekelund ville läsa av *behov* och i sin egen skrift uppta endast sådana levnadsformler som han djupast hade tillägnat sig, enligt Nietzsche-mottot »Nur die ergangenen Gedanken haben Wert».

Han samtalade emellertid lika gärna med författare, som vid ett ytligt betraktande kunde te sig som hans direkta motpol i fråga om temperament och stilkänsla. Men där fanns alltid något hos den andre, som möjliggjorde det Ekelund kallade »den pindariska mötespunkten», där motsättningarna förenades i ett dialektiskt spänningsfyllt kraftfält. Ett av dessa möten gällde Ralph Waldo Emerson.

Ekelunds upptäckt av Emerson finns väl beskriven av den tidigare forskningen: det rörde sig om en första fas under tämligen krisartade förhållanden, då Ekelund befann sig i exil i Berlin (1912). Under rekonvalescensen efter en svår sjukdom något senare gav de heraklitiskt-nietzscheanska kampappellerna successivt vika: Ekelund sökte nu, i anslutning till Emerson uttryck för en mer harmonisk levnadsstämning. Dock en *heroisk idyll,* som var långtifrån lättköpt! Senare kom Ekelund att betona den sida hos den amerikanske författaren som har drag av kyla och *désinteressement,* kampvilja och bestämdhet. I alla händelser: Emerson blev en av hans ständigt återkommande samtalspartners inom litteraturen.

1932 fick Ekelund en förfrågan från John Landquist om översättningar av Emerson och Lichtenberg för serien *De filosofiska mästerverken.* Ekelund svarade jakande, men planen kom aldrig till utförande. Det bevarade resultatet av detta projekt är emellertid femtiofyra tolkade dagboksanteckningar av Emerson från tiden 1832–1872 (Ekelunds efterlämnade papper i Lunds universitetsbibliotek), hämtade ur Bliss Perrys antologi *The Heart of Emerson's Journals* (Boston 1926). Av handskriften att döma härrör de från mitten av 30-talet.

Claes Schaar, emeriterad professor i engelska i Lund, har i sin utgåva av dessa tolkningar gjort något som vida överskrider ramarna för en ordinär, kritisk utgåva, utan att framställningen fördenskull tyngs av den art av »lärdom» som Ekelund i sitt stundom högmodiga förakt kallade »att sätta klutar på». I Schaars kommentar sker tvärtom det sällsynta att den filologiska, textkritiska vaksamheten och omsorgen från forskarens sida förenas med den särskilda art av intellektuell agilitet som Hans Larsson kallade intuition. (Måhända är detta en sydsvensk specialitet?) Han deltar själv i mötets hemlighet. Kombinationen är möjlig, därför att Schaar samtidigt är en av de numera sällsynta Ekelundläsare, som efter ett långt och engagerat umgänge med detta snåriga författarskap vittnar om en textkännedom och överblick som är mycket få förunnade. Boken är tillägnad en annan av dessa, Nils Gösta Valdén.

Schaar visar, lyhörd för egenarten hos de båda författarna, vad som sker när Ekelund översätter (och det skenbart paradoxala i att Emerson samtidigt synes översätta Ekelund): vilka förändringar ursprungstexten genomgår, hur dess betydelser förskjuts, hur Ekelund utväljer det för honom viktiga, och sist men inte minst – hur Ekelund faktiskt stundom »skärper en tanke, spetsar till en åsikt och ger klara och tydliga konturer åt motiv», helt i linje med den egna viljan till kompression och pregnant koncentration.

Kommentarerna till Ekelunds ibland mycket korta, översatta textpassager, formar sig dessutom ofta till ett slags miniessäer över Ekelundska – och Emersonska – teman, tankelinjer, förhållanden till författarskap och idétraditioner, politiska hållningar, men också personliga omständigheter. De båda författarna framstår som synnerligen närvarande i sina texter. Jag nämner dem i denna ordning, eftersom det är såsom bidrag till litteraturen kring Ekelund som Schaars textkritiska och kommenterande studie har sitt allra största värde. Det smått geniala sätt, på vilket den svenske aforistikern och essäisten här presenteras, gör Schaars bok till en av de mest läsvärda och substantiella introduktionerna, särskilt av det senare författarskapet (vilket inte berörs i Algot Werins tvåbandsmonografi) vid sidan av Carl-Erik af Geijerstams tematiskt upplagda *Det personliga experimentet* från 1963.

Det skulle föra för långt att i detta sammanhang behandla alla de resonemang, som de tolkade texterna föranleder. I inledningen och i textkommentarerna rekapituleras generöst andra forskares rön i en anda av Emersonsk *hospitality of mind;* även i detta stycke sker sålunda ett levande möte. Jag får här nöja mig med att hänvisa till de oumbärliga litteraturförteckningarna, personregistret samt förteckningen av termer och temata.

Som särskilt klarsynt framstår dock sättet att närma sig Ekelunds »ordmagi», en viktig aspekt som ännu inte behandlats i tidigare forskning i den utsträckning den tveklöst förtjänar. Ekelunds senare författarskap tillhör de mest egensinniga och originella inom den svenska litteraturen. Hans motsägelser, paradoxer och förtätade associationsrikedom, liksom de Ekelundska formlernas betydelsespridning, där de s. k. kryptologismerna alstrar suggestiva semantiska fält; dessa svåra ting berörs med en välgörande klarhet i Schaars inledning. »Den mottaglige läsaren engageras, sätts i rörelse och i arbete av Ekelundaforismer,